

Rugsėjo pabaigoje įvyko antroji tarptautinio projekto „Animator“ dalis: septynias dienas kartu su studentėmis ir jų vadovėmis iš Lenkų kultūros instituto keliavome po pietrytinę Lenkijos dalį. Džiaugėmės vis dar vasariškai maloniu oru, naujais reginiais, išpuošimais. Esame labai dėkingos lenkaitėms, kad jos, atsižvelgdamos į mūsų profesinių interesų sritį, nepaisant įtemptos kelionės programos, sudarė galimybę aplankyti tokius meno istorijos požiūriu svarbius ir įdomius objektus kaip Liublino pilies koplyčia, Łańcut dvaro rūmai ar baroko dailės palikimu turtingas bernardinų vienuolynas Leżajsk mieste.

Pirmojoje šio projekto dalyje, vykusioje šių metų balandžio mėnesį, kartu su viešniomis lenkaitėmis savaitę važinėjome po Mažosios Lietuvos regioną. Nežinia, ar tai smagus sutapimas ar sąmoningas pasirinkimas, bet ir šiuo kartu keliavome po Lenkijos dalį, vadinamą Małopolska – Mažoji Lenkija. Mūsų kelias driekėsi viena geografinė kryptimi – nuo Liublino iki Krokuvos, tačiau tematinė kryptis buvo bent trys-keturios. Keletą jų toliau bandysiu trumpai prisiminti.

Atminties apie žydus ir jų kultūrą išsaugojimas

Reikia pripažinti, kad atminties apie Lenkijos žydų istoriją išsaugojimu besirūpinančių organizacijų gausa ir veiklos intensyvumas, su kuriuo mes susidūrėme šios kelionės metu, iš pradžių gerokai stebino. Keista atrodė ir tai, kad iniciatyva kyla iš pačių lenkų, o ne iš žydų bendruomenės pusės (manau, Lietuvoje yra atvirkščiai).

Norint paaiškinti šį reiškinį tenka prisiminti istorines bei šių dienų aplinkybes. Iki II Pasaulinio karo Lenkijos miestai ir miesteliai buvo multikultūriniai, žydai juose sudarė keliolika ar daugiau procentų gyventojų. Genocidas, kurio mastai čia buvo nepalyginamai didesni nei Lietuvoje, išplėšė šią natūralią gyventojų ir, apskritai, Lenkijos dalį. Kultūroje ir žmonių sąmonėje likęs „vakuumas“ ilgai nebuvo užpildytas, mat, pasirodo, iki pat šių dienų požiūrį į žydus įtakoja pasenę prietarai bei fobijos ir vis dar yra pastebimos nepakantumo apraiškos. Tad šių organizacijų veikla yra nukreipta į du tikslus: viena vertus, jos stengiasi atstatyti „istorinę tiesą“ – supažindinti visuomenę su ta istorijos ir kultūros dalimi, kuri buvo sunaikinta ir pamiršta, kita vertus, jie ugdo toleranciją tautinėms mažumoms. Neslepama, kad netgi dabartinėje Lenkijoje yra reikalingos prevencinės priemonės, jog panaši tragedija nepasikartotų.

Su pirmąja tokia organizacija susidūrėme jau pirmąją kelionės dieną Liubline. Simbolinę prasmę turinčioje vietoje – Miesto vartuose (Brama Grodska), kurie dalino

Liubliną į katalikų ir žydų dalis, įsikūręs „NN teatras“ („Teatr NN“) padarė išpūdį vykdomų ne tik meninių, kultūrinių, bet ir socialinių bei edukacinių projektų gausa ir efektyvumu. Nesiimsiu aprašinėti viso jų plataus veiklos spektro, tačiau norisi paminėti, mano subjektyviu požiūriu, jos sėkmingumo priežastį. Mes esame pratę prie anonimiškos istorijos, net jei yra kalbama apie skaudžiausius jos momentus. Kalbant apie genocidą, karų aukas ar kitas tragedijas, dažniausiai yra pateikiama sausa statistika – žuvusiųjų skaičius, metai, vietovės. Nors ir apie kokį žiaurumą ji bylotų, mus tai menkai sukrečia, nes ši informacija tarsi nėra skirta tiesiogiai mums.

„NN teatras“ kalbėti apie žydų likimą pasirinko kitą būdą – jis kreipiasi asmeniškai, priversdamas kiekvieną tiesiogiai prisiliesti prie istorijos nuotrupų. Tiek Miesto vartuose, tiek visai šalia Liublino esančioje Majdanek koncentracijos stovykloje įrengtose ekspozicijose negali pasyviai vaikščioti kaip įprastame muziejuje, nes paprasčiausiai negausi didelės dalies informacijos. Tenka pažvelgti pro skylutę, kad išvystum fotografiją, ištraukti stalčiuką ir išsirinkti kortelę, kad perskaitytum kalinio asmens bylą, atverti dėželę, kad išgirstum lopšinę, kurioje apdainuojamas žydų vaikučio gyvenimas ir t.t. Tam ką lieti pats, nebegali likti abejingas.

Dar viena „NN teatro“ strategijos pusė – akcentuoti ne apskritai žydų tautos, o asmeninius likimus. Jie nepateikia skaičių, o pateikia vardus, veidus, balsus – tai kas padeda įsivaizduoti realius žmones, o ne statistinius vienetus. Kaip visos žydų tautos reprezentantas buvo pasirinktas mažas berniukas, žuvęs Majdanek stovykloje, apie kurį pavyko surinkti daugiausia biografinės medžiagos. Jis pristatomas visuomenei, kad būtų pažintas kaip realus asmuo. Žydų genocido paminėjimui skirtą dieną yra prašoma prisiminti ne visus žuvusius žydus, o tik šį berniuką, kurio išdidinta fotografija kasmet pastatoma toje miesto vietoje, kurioje jis paskutinį kartą ir fotografavosi. Tą dieną organizuojama akcija – prašoma Liublino gyventojų parašyti jam laišką. Jie rašo.

Po „NN teatro“ aplankėme dar keletą ta pačia kryptimi dirbančių organizacijų – socialiai aktyvius gyventojus vienijančių asociacijų Chełm ir Biłgoraj miestuose. Jų aktyvios pastangos skatinti miestiečių sąmoningumą ir atvirumą įvairioms kultūroms vertos deramo įvertinimo. Tačiau jų atstovų lūpose išgirdome ir tylių pesimistinių gaidelių (sunku pritraukti žmones, trūksta lėšų...), kai tuo tarpu „NN teatro“ nariai gyresis savanorių gausa ir švytėdami optimizmu kalbėjo apie ateitį. Vėl norisi išsakyti savo asmeninį pastebėjimą: „NN teatro“ veikloje dominuoja meninio pobūdžio projektai, o kitų organizacijų – socialinės akcijos (žydų kapinių tvarkymas, Šabo

vakarienių organizavimas ir pan.). Tai leidžia daryti išvadą, kad meninės priemonės visada yra paveikesnės.

Mėgėjų teatrai

Pirmojoje projekto dalyje daugiausiai domėjomės Lietuvos mėgėjų teatrais, tad ir į šią programą buvo įtraukti apsilankymai Lenkijos mėgėjų teatruose, leidę palyginti abiejų šalių reiškinius. Pirmasis apėmęs įspūdis – niekuo nesiskiria! Atrodė, kad ne tik spektaklių temos, siužetai, stilistika ta pati, bet ir šioje veikloje dalyvaujantys žmonės tokie patys – paprasti, šilti, atviri, tokia pati ir susitikimų atmosfera – jauki, šeimyniška. Kaip ir Lietuvoje pasijutome laukiami, savo vizitu tarsi patvirtinantys jų veiklos reikalingumą.

Kaip ir pas mus, nedideliuose miesteliuose ar kaimuose, nepasižyminčiuose kultūrinio gyvenimo intensyvumu, mėgėjų teatrai formuoja mažytes bendruomenes, kuriose susidaro sąlygos žmonių saviraiškai, kūrybinio potencialo realizacijai. Nustebino vienas pavyzdys, kaip mėgėjų teatro veiklos atsiradimas atgaivino vargingą Nadrzeczė kaimelį ne tik kultūrine, bet ir materialine prasme. Čia atvykęs profesionalus teatro režisierius ėmė dirbti su aplinkinių vietovių mėgėjų teatrais, o minėtame kaimelyje įrėngė lauko sceną su įspūdingomis dekoracijomis ir ėmė organizuoti mėgėjų teatrų festivalius. Šie ypač išpopuliarėjo, o šalia ėmė steigtis kaimo turizmo sodybos, pakilo žemės kaina.

Taigi, kaip ir lietuviai, lenkai vaidina ne tik salėse, bet ir lauke ar netgi tuose pačiuose klotimuose. Spektakliuose jie ypač siekia autentiškumo: vengia butaforijos, stengiasi kiek galima daugiau naudoti tikro rekvizito. Nors ir lenkai, ir lietuviai stato vaidinimus apie praėjusius laikus, o ne dabarties aktualijas, pastebėtinas tarp jų tam tikras skirtumas: didžioji dauguma lietuvių spektaklių remiasi XIX a. pab.-XX a. pr. Lietuvos dramaturgija, o lenkų mėgėjai teatralai patys rašo scenarijus, parentus vietiniais papročiais, religinio ar pasaulietinio pobūdžio ritualais. Ant scenos „perkeliama“ vieno ar kito regiono tradicinės vestuvės ar kalendorinės šventės. Ryškus siekis išsaugoti senąsias tradicijas, jei ne natūralioje socialinėje aplinkoje, tai bent jau scenoje. Tuo tarpu Lietuvos mėgėjų teatre kaip inspiracija ne ką mažiau veikia tiesiog saviraiškos ir pramogos poreikis.

Kultūros animacija ir jos projektų organizavimas

Kelionę užbaigė apsilankymas Krokuvoje, Mažosios Lenkijos kultūros institute (Małopolski Instytut Kultury), kurioje visi šio regiono kultūros organizacijų veiklą. Instituto direktorius dr. Antoni Bartosz išsamiai supažindino su institucijos struktūra, vykdomais projektais, bei idėjomis, kuriomis vadovaujasi. Šio vizito metu turėjome galimybę aiškiau suvokti šiaip jau gana aptakią kultūros animacijos sąvoką, kuri čia buvo iliustruota praktiniais pavyzdžiais. Kultūros animacijos „metodu“ būtų galima įvardinti *dialogą* – bendravimą, bendradarbiavimą tarp kultūros darbuotojų, menininkų ir eilinių (dažniausiai vidurinės klasės) žmonių, tam tikros vietovės gyventojų. Iš šių informacijos, patirties mainų gimsta įvairūs ne tik meninę, bet ir socialinę reikšmę turintys „produktai“. Kultūros animacijos projektuose kultūros ir socialinė sfera yra nepaprastai glaudžiai susijusios, neretai persidengiančios, o kultūra traktuojama kaip atvira ir visiems prieinama.

Iš šio susitikimo norisi paminėti dar keletą labiausiai įsiminusių momentų. Mažosios Lenkijos kultūros institutas prieš šešis metus buvo reorganizuotas iš senos struktūros organizacijos. Dabartinis institutas direktoriaus buvo įvardintas kaip „laboratorija“, o jo modelis pristatytas kaip efektyvus, leidžiantis tikslingai panaudoti finansinius išteklius. Įdomu kaip to pasiekta? Iki reformos organizacijoje dirbo 70 žmonių, o dabar tėra likę 25 darbuotojai, tačiau šie bendradarbiauja su specialistais, dirbančiais už instituto ribų, kurių žinios ir patirtis reikalinga konkrečiuose projektuose. Tokiu būdu organizacijos veikloje dalyvauja daugiau nei šimtas žmonių, o darbuotojų išlaidoms skirtos lėšos sumažėja ir didesnę jų dalį galima skirti projektams. Vienu metu yra vykdomas tik vienas projektas ir tik jį užbaigus yra imamasi kito, t. y. nei lėšos, nei darbuotojų dėmesys nėra skaidomi keliems projektams iš karto, kas leidžia pasiekti geresnių rezultatų. Tiesa, projektai pirmiausia yra kruopščiai atrenkami, galvojant ne apie greitą naudą, o apie ilgalaikį poveikį.

Šios organizacijos struktūros modelis ir veiklos būdai pasirodė gana nauji ir efektyvūs, galintys būti pavyzdžiu ir Lietuvos kultūros institucijoms, kurios dažnai kaltinamos sustabarėjimu. Negaliu nepaminėti dar vieno mums bei kitiems dirbantiems kultūros srityje nelabai malonaus fakto: po reorganizacijos Mažosios Lenkijos kultūros institute nebuvo įdarbintas nė vienas kultūros darbuotojas. Buvo priimti tik kitų sričių specialistai, pasak direktoriaus, pasižymintys nestandartiniu mastymu ir galintys pasiūlyti naujų idėjų...

Pabaigoje norisi pasidžiaugti tuo, kad turėjome galimybę pažinti nemažą Lenkijos dalį ir jos kultūrą labai įvairiapusiškai. Lankėmės ir didžiuosiuose miestuose, garsiuose savo istorija, kultūra, meno paminklais, ir mažuose miesteliuose, kaimeliuose, kurių kartais net nėra pažymėta Lenkijos žemėlapyje, tačiau turtinguose savo tradicijomis. Bendravome ir su išsilavinusiais kultūros veikėjais, menininkais, ir su paprastais, bet šviesiais, entuziastingais žmonėmis, neužgniaužusiais savyje natūralios kūrybinės energijos. Ir vieni, ir kiti su mumis pasidalijo vienodai vertinga patirtimi.